ALALIYANING NAZARIY ASOSLARI VA KORREKSION YONDASHUVLAR

Ilmiy rahbar: Mamarajabova Z.N.
PhD, Toshkent kimyo xalqaro universiteti
Muxammadsalimova G.N.
Toshkent kimyo xalqaro universiteti,
Logopediya yo'nalishi MSPD-2U talabasi

Qabul qilindi: 04.12.2025
Ko'rib chiqildi: 05.12.2025
Tasdiqlandi: 06.12.2025

Kalit so'zlar:
Alaliya, nutq buzilishi, korreksion yondashuv, integrativ metod, logopediya.

Annotatsiya. Ushbu tezisda alaliya buzilishi va uning nazariy asoslari, shuningdek, bolalarda nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan korreksion yondashuvlar keng ko'lamda tahlil qilinadi. Tezisda individual va guruh mashg'ulotlari, logopedik, psixopedagogik hamda interaktiv metodlarni birlashtiruvchi integrativ yondashuvlar orqali nutq rivojlanishini samarali tarzda optimallashtirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, bolalarning nutq va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda zamonaviy diagnostika vositalari va mashg'ulot strategiyalarining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari pedagogik amaliyotni takomillashtirish va alaliya bilan og'rigan bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda reabilitatsiya jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Kirish. Alaliya nutq va til rivojlanishidagi buzilishlar bilan bog'liq patologik holat bo'lib, u bolalarning kommunikativ qobiliyatlariga sezilarli ta'sir qiladi va ularning ijtimoiy, psixologik hamda akademik rivojlanishida muhim to'siqlar yaratadi. Shu sababli alaliya bilan og'rigan bolalarning diagnostikasi, reabilitatsiyasi va pedagogik qo'llanilishi nafaqat logopediya va psixologiya sohalarida, balki umumiy ta'lim jarayonida ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarning nutq rivojlanishidagi buzilishlar turli darajada namoyon bo'ladi va talaffuz, so'z boyligi, grammatik strukturani shakllantirish hamda muloqot qobiliyatlarida qiyinchiliklar bilan ifodalanadi. Shu sababli alaliya bilan og'rigan bolalarda

individual pedagogik yondashuvlarni qo‘llash va guruh mashg‘ulotlarini integrativ tarzda tashkil etish zaruriy hisoblanadi. Integrativ yondashuv logopedik, psixopedagogik va interaktiv metodlarni birlashtirib, bolalarning nutq va muloqot qobiliyatlarini kompleks tarzda rivojlantirish imkonini beradi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, interaktiv va multimediya vositalarini qo‘llash mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish, bolalarning diqqatini jalb qilish va ularning o‘rganish jarayonidagi motivatsiyasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, alaliya bilan bog‘liq nazariy asoslarni, diagnostika metodlarini va korreksion yondashuvlarning ilmiy va amaliy ahamiyatini o‘rganish, pedagogik reabilitatsiya jarayonini optimallashtirish va bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda reabilitatsiya strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — alaliya bilan og‘rigan bolalar uchun zamonaviy nazariy asoslarni tahlil qilish va ularni amaliy korreksion yondashuvlar orqali nutq rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, pedagogik jarayonni optimallashtirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, kirish bo‘limi alaliya bilan bog‘liq muammolarni nazariy va amaliy jihatdan yoritib, tezisning keyingi bo‘limlari uchun ilmiy va metodologik poydevor yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotlar tahliliga ko‘ra, alaliya bilan bog‘liq tadqiqotlar nutq buzilishlarini aniqlash va davolashda zamonaviy yondashuvlarning ahamiyatini ko‘rsatadi. Birinchi manbada [1] alaliya buzilishining turlari, simptomlari va bolalarning nutq rivojlanishiga ta’siri batafsil yoritilgan bo‘lib, bu tadqiqotning nazariy asosini tashkil qiladi. Ikkinchi manbada [2] integrativ va individual pedagogik yondashuvlar orqali nutq reabilitatsiyasi metodlari, shuningdek guruh mashg‘ulotlarining samaradorligi tahlil qilingan. Uchinchi manbada [3] diagnostika va nutq monitoringi usullari, jumladan testlar, intervyu va video kuzatuvlar yordamida bolalarning nutq faoliyatini baholashning samarali metodlari ko‘rsatib o‘tilgan. To‘rtinchi manbada [4] alaliya bilan og‘rigan bolalarda interaktiv va multimediya vositalarini qo‘llash orqali nutq rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashning amaliy tajribalari tahlil qilingan. Beshinchi manbada [5] logopedik va psixopedagogik texnikalarni uyg‘unlashtirish orqali individual va guruh mashg‘ulotlarining samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shu tarzda, mavjud adabiyotlar alaliya bilan og‘rigan bolalar uchun zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va amaliy korreksion yondashuvlarning nazariy va metodologik asoslarini keng qamrovda yoritib beradi.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda alaliya bilan og‘rigan bolalarning nutq rivojlanishini o‘rganish va korreksion yondashuvlarni tatbiq etish jarayonida turli diagnostik, pedagogik va interaktiv materiallar asosiy vosita sifatida ishlatilgan. Tadqiqot materiali sifatida 5–10 yoshdagi alaliya bilan og‘rigan bolalar tanlangan bo‘lib, ularning nutq va muloqot qobiliyatlari logopedik va psixopedagogik tekshiruvlar orqali baholangan. Tadqiqot usullari ikki asosiy yo‘nalishni o‘z ichiga oladi: birinchisi, bolalarning nutq

rivojlanishidagi buzilishlarni aniqlash uchun diagnostik testlar, nutq monitoringi va video kuzatuvlar, ikkinchisi, korreksion yondashuvlarni tatbiq etish orqali nutq va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish. Diagnostika jarayonida bolalarning talaffuz darajasi, so‘z boyligi, grammatik strukturani shakllantirish va nutqning ritmik-talaffuz xususiyatlari o‘rganilgan. Tadqiqotda individual va guruh mashg‘ulotlari, shuningdek interaktiv va multimediya vositalari qo‘llanilib, bolalarning nutqini kompleks tarzda rivojlantirishga e’tibor qaratilgan. Amaliy yondashuvlarda logopedik mashg‘ulotlar, psixopedagogik texnikalar va ijtimoiy o‘yinlar birlashtirilgan bo‘lib, ular bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini mustahkamlashga xizmat qilgan. Tadqiqot metodologiyasida nazariy va amaliy yondashuvlarning uyg‘unligi, individual pedagogik reabilitatsiya rejalarining tuzilishi va mashg‘ulotlarning samaradorligi alohida e’tiborga olingan. Shu bilan birga, tadqiqot jarayonida kuzatuv, intervyu va video-monitoring metodlari yordamida bolalarning nutq faoliyati va mashg‘ulotlarga reaksiyalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari bolalarning nutq rivojlanishini kompleks tarzda baholash va korreksion yondashuvlar orqali optimallashtirish imkonini beradi, bu esa alaliya bilan og‘rigan bolalar bilan ishlashda amaliy qo‘llaniladigan samarali strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu tarzda, materiallar va usullar bo‘limi tadqiqotning nazariy va amaliy asoslarini yoritib, bolalarning nutq rivojlanishini baholash, diagnostika va korreksion yondashuvlarni tatbiq etish jarayonini mukammal tarzda tushuntiradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot muhokamasida alaliya bilan og‘rigan bolalar uchun ishlab chiqilgan korreksion yondashuvlar va integrativ mashg‘ulotlarning samaradorligi batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida diagnostika va individual pedagogik yondashuvlar orqali bolalarning nutq rivojlanishidagi buzilishlar aniqlangan, so‘z boyligi, talaffuz darajasi, grammatik struktura va nutqning ritmik-talaffuz xususiyatlari tahlil qilingan. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, integrativ va individual yondashuvlar bolalarning nutqini kompleks tarzda rivojlantirish imkonini beradi, talaffuz va so‘z boyligini sezilarli darajada oshiradi, shuningdek, muloqot qobiliyatlarini mustahkamlashga yordam beradi. Mashg‘ulotlar davomida interaktiv va multimediya vositalaridan foydalanish bolalarning diqqatini jalb qilish, mashg‘ulotlarga qiziqishini oshirish va o‘rganish jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi.

Tadqiqot natijalari shuningdek, individual va guruh mashg‘ulotlarini uyg‘unlashtirishning, logopedik va psixopedagogik texnikalarni birlashtirishning ahamiyatini ko‘rsatadi, bu esa bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini kompleks rivojlantirish imkonini yaratadi. Jadvallar va grafiklar orqali olingan natijalar integrativ yondashuvning samaradorligini vizual tarzda tasvirlaydi, bu esa tadqiqotchilarga bolalarning nutq faoliyatini aniq baholash, natijalarni solishtirish va kelajakdagi pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari boshqa ilmiy tadqiqotlar bilan solishtirilganda, korreksion yondashuvlarning alaliya bilan og‘rigan bolalar

uchun amaliy ahamiyati va pedagogik qiymati tasdiqlanadi. Tadqiqot muhokamasi bolalarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ham e'tibor qaratadi, chunki nutq va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish ularning o'z-o'zini ifodalash, ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlash va umumiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu tarzda, tadqiqot muhokamasi alaliya bilan og'rigan bolalar uchun zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan korreksion yondashuvlarning nazariy va amaliy ahamiyatini, natijalarining aniqligi va samaradorligini, shuningdek, kelajakdagi pedagogik amaliyot va ilmiy tadqiqotlar uchun qo'llanilish imkoniyatlarini keng yoritadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot alaliya bilan og'rigan bolalar uchun zamonaviy nazariy asoslar va korreksion yondashuvlarning samaradorligini o'rganishga qaratilgan bo'lib, natijalar ilmiy va amaliy jihatdan muhim xulosalarni beradi. Tadqiqot davomida diagnostika va individual pedagogik yondashuvlar yordamida bolalarning nutq rivojlanishidagi buzilishlar aniqlangan va integrativ mashg'ulotlar orqali ularni bartaraf etishning samarali usullari qo'llanilgan. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, integrativ korreksion yondashuv bolalarning so'z boyligini oshirish, talaffuz va grammatik strukturasini shakllantirish, shuningdek muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, individual va guruh mashg'ulotlarini uyg'unlashtirish, interaktiv va multimediya vositalaridan foydalanish pedagogik jarayonni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Natijalar pedagogik amaliyotni optimallashtirish va alaliya bilan og'rigan bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda reabilitatsiya jarayonini tizimli va samarali amalga oshirishga imkon beradi. Shu tarzda, tadqiqotning asosiy xulosasi shundan iboratki, zamonaviy nazariy asoslar va korreksion yondashuvlar bolalarning nutq va kommunikativ qobiliyatlarini kompleks tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi hamda pedagogik reabilitatsiya jarayonining samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shvarts, A. Logopediya asoslari va alaliya bilan og'rigan bolalarni reabilitatsiya qilish, Tashkent, 2018.
2. Karimov, B. Bolalarda nutq buzilishlari: nazariy va amaliy yondashuvlar, Tashkent, 2019.
3. Islomova, M. Alaliya va korreksion pedagogika, Tashkent, 2020.
4. Sattarova, M. Integrativ metodlar va bolalarda nutq rivojlanishi, Tashkent, 2021.
5. Ahmadov, R. Logopedik va psixopedagogik yondashuvlar: nazariya va amaliyot, Tashkent, 2022.